

Klimato kaita milijonus žmonių palieka be namų

„Nuo pirmosios žmonių migracijos bangos, lėmusios *Homo sapiens* paplitimą Žemėje, klimatas buvo vienas svarbiausių migraciją lemiančių veiksnių, – sako VŠĮ „Diversity Development Group“ tyrėjos Akvilė Kriščiūnaitė ir Ugnė Litvinaitė. – Tačiau šiandien klimato pokyčius, nuo kurių kenčia milijonai žmonių, sukeliame mes patys.“

U. Litvinaitės teigimu, emigraciją nuo seno skatino tiek teigiami, tiek neigiami klimato ir aplinkos veiksniai. Pavyzdžiui, mūsų protėviai paliko Afrikos žemyną ir apsigyveno kituose žemynuose dėl palankaus klimato atsivėrus žaliesiems koridoriams iš šiaurės rytų Afrikos į Arabijos pusiasalį. Žmonių gyvenimą neigiamai veikė klimato veiksniai bei stichinės nelaimės taip pat skatino migraciją. „Tačiau dėl šiandien žmonijos veiklos sukeltos klimato kaitos tūkstančiai gyventojų yra priversti persikelti: žmonėms tenka išsikelti iš išsausėjusių, nebederlingų žemių, kur ne tik nebegalima užsiauginti maisto, bet ir trūksta geriamojo vandens. Jie priversti neplanuotai ar prieš savo valią palikti namus“, – apgailestauja pašnekovė.

Tūkstančiai – vis dar ne namie

Vidinio perkėlimo stebėjimo centro (angl. *Internal Displacement Monitoring Centre*) duomenimis, didžiausia migracija dėl stichinių nelaimių vyksta šalių viduje: gyventojai tiesiog persikelia į kitas savo šalies teritorijas. Praėjusiais metais dėl gamtinių nelaimių savo šalyse buvo perkelti beveik 25 mln. žmonių. Šis skaičius – didžiausias nuo 2012-ųjų. Kai kurie žmonės, pasikeitus situacijai, grįžta namo, kiti taip ir lieka gyventi naujose vietose. Pavyzdžiui, praėjus dešimtmečiui po 2010 m. vykusio žemės drebėjimo Haiytyje, į savo namus iš perkėlimo vietų vis dar negrįžo apie 33 tūkst. gyventojų. Daugiausia perkeltų asmenų gyvena Afganistane – iki 2019-

Žmonėms tenka išsikelti iš išsausėjusių, nederlingų žemių, kur ne tik nebegalima užsiauginti maisto, bet ir trūksta geriamojo vandens

Klimato kaita lietuviams vis dar daugiausia siejasi su prarasta galimybe linksmai nučiuožti nuo sniego kalniuko ar varginančių karščių vasarą. Tačiau milijonams žmonių pasaulyje klimato pokyčiai lemia namų praradimą, būtinybę bėgti palikus viską ir nežinią, ar pavyks sugrįžti.

Ramutė ŠULCIENĖ

ųjų beveik 2 mln. žmonių vis dar gyvena perkelti. Indijoje gyventojų, palikusį namus dėl gamtinių nelaimių ir į juos negrįžusių, buvo beveik 600 tūkst., Etiopijoje – beveik 400 tūkst., Filipinuose – daugiau nei 360 tūkst.

Kiek žmonių emigruoja į užsienį, suskaičiuoti sudėtinga. Iš tiesų vadinamųjų klimato pabėgėlių skaičius gali būti didesnis, nei manoma. Remiantis Jungtinių Tautų 1951 m. Konvencija dėl pabėgėlių statuso, tokio dalyko kaip prieglobstis dėl klimato kaitos nėra, o sąvoka „klimato pabėgėliai“ dar nėra teisiškai įtvirtinta. Todėl žmonės dažnai apibūdina save kaip politinius pabėgėlius ir prašo politinio prieglobsčio. Pasak A. Kriščiūnaitės, tai yra tik vienas iš galimų migracijos kelių, ir dažnai – ne pats lengviausias, nes neturint įrodymų dėl politinio persekiojimo gauti prieglobstį yra sudėtinga. Kiti asmenys kerta sienas

be dokumentų, t. y. migruoja nelegaliai, ar, jei leidžia aplinkybės, tampa migrantais kitose šalyse ekonominiu (darbo) pagrindu.

Gresia išnykti iš žemėlapio

Visi specialistai sutaria: klimato migrantų skaičius pasaulyje tik didės. Remiantis Pasaulio banko duomenimis, vien trijuose pasaulio regionuose – Afrikoje į pietus nuo Sacharos dykumos, Pietų Azijoje ir Lotynų Amerikoje – iki 2050 m. 143 mln. žmonių bus priversti migruoti šalių viduje dėl lėtinių ir negrįžtamų klimato kaitos padarinių, jei nebus imtasi skubių ir aktyvių kovos su klimato kaita veiksmų. Daugės ir tokių gyventojų, kurie migruos ne savo šalių viduje, o svetur. Dėl klimato kaitos, tikėtina, išnyks net ištisos valstybės. Tai jau gresia Maldyvams, Fidžiui, Kiribačiui bei kitoms mažoms Pietų pusrutulio šalims. Ne viena tauta taps amžinai

pabėgėliais, netekusiais savo teritorijos – vieno iš pagrindinių valstybės požymių.

Klimato pabėgėlių gyvenimas svetimoje vietoje – nelengvas. Įsivaizduokime, kad vieną dieną netikėtai turime gelbėtis nuo potvynio. Beveik viską palikę skęstančiuose namuose esame perkeliami toli nuo savo gimtųjų vietų, ten neturime nei darbo, nei turto, nėra pažįstamos bendruomenės... Jei pabėgėlių – daug ar jie perkeliama ten, kur išteklių ir taip trūksta, padėtis būna dar sudėtingesnė – kyla įtampa, konfliktų dėl geriamojo vandens, dirbamosios žemės, maisto, būsto ir kt. Taip klimato kaita galiausiai tampa karinių konfliktų ir gausybės žmogaus teisių pažeidimų priežastimi.

Traukiasi dar prieš krizę

A. Kriščiūnaitė atkreipia dėmesį, kad daugybė žmonių net nelaikomi klimato migrantais, nukentėjusiais nuo klimato kaitos, nes pasitraukia anksčiau, nei įvyksta kokia nors didelė stichinė nelaimė. „Dėl klimato kaitos palaipsniui blogėja žmonių gyvenimo sąlygos, didėja rizikos sveikatai ir ekonominei gerovei, todėl žmonės nusprendžia išvykti gyventi kitur. Pavyzdžiui, dėl sausrų vis nunykstant derliui, traukiamasi į miestus ieškoti kitokio pragyvenimo šaltinio. Tačiau ten staigi, chaotiška ir nepritekliaus lydima urbanizacija gali sukelti ekonomines, socialines ir politines krizes. Kai kurie mokslininkai įsitikinę, kad ypač stiprios ir ilgos 2007–2010 m. sausras Sirijoje, lemtos žmonijos veiklos

„Kai kurie mokslininkai įsitikinę, kad ypač stiprios ir ilgos 2007–2010 m. sausras Sirijoje prisidėjo prie įtampos šalyje kilimo“, – sako A. Kriščiūnaitė

sukeltos klimato kaitos, prisidėjo prie įtampos šalyje kilimo“, – teigia pašnekovė.

Studijos „Sąsajos tarp klimato kaitos, tarptautinės migracijos ir žmogaus teisių „Darnaus vystymosi darbotvarkės 2030“ kontekste“ bendraautorės A. Kriščiūnaitė ir U. Litvinaitė tvirtina, kad klimato kaitos lemia migracija veikia visą pasaulį, tačiau netolygiai. „Labiausiai nukenčia Pietų pusrutulio šalys, turinčios mažiau resursų pasiruošti ir apsiginti nuo stichinių nelaimių ar pritaikyti savo ekonominę sistemą prie stipresnių, nei įprasta, sausrų ar liūčių. Sunkiausi padariniai tenka pažeidžiamiausioms visuomenės grupėms – tiems žmonėms, kurie neturi finansinių ir socialinių išteklių savanoriškai persikelti į geresnes vietas gyventi, taip pat tiems, kurie turi nuo jų priklausomų asmenų, pavyzdžiui, vaikų, pagyvenusius ligotus tėvus, ar kurie dėl ekonominių, socialinių, kultūrinių barjerų negali lengvai migruoti, keisti gyvenimo būdo, profesijos, galiausiai užsitikrinti maisto bei pajamų“, – dėsto U. Litvinaitė.

Potvyniai, uraganai ir gaisrai

Remiantis Vidinio perkėlimo stebėjimo centro ataskaita, daugiausia – po maždaug 5 mln. – gyventojų dėl stichinių nelaimių savo namus pernai paliko Indijoje, Filipinuose, Bangladeše ir Kinijoje. Dažniausiai jie buvo priversti bėgti dėl tokių gamtos reiškinių kaip musoniniai lietūs, potvyniai ir tropinės audros. U. Litvinaitė pabrėžia, kad Indijoje dauguma

U. Litvinaitė tvirtina, kad klimato kaitos lemia migracija veikia visą pasaulį, tačiau netolygiai

žmonių yra perkelti dėl liūčių sezono – liūtys darosi vis stipresnės, šiek tiek keičiasi jų laikas, – todėl sunkiau yra prognozuoti, kada reikia evakuoti gyventojus. Bangladešas dėl savo geografinės padėties yra kankinamas įvairių gamtinių nelaimių: dažnai patvinsta upių deltos, susiformuoja vis stipresni ciklonai.

Penktoje vietoje pagal perkeltų asmenų skaičių esančioje valstybėje – Jungtinėse Amerikos Valstijose – dėl klimato pokyčių pernai turėjo pasitraukti beveik milijonas žmonių. Didžioji dalis jų migravo dėl audrų ir gaisrų. Pavyzdžiui, dėl uragano Dorianas Šiaurės ir Pietų Karolinos, Floridos, Džordžijos ir Virdžinijos valstijose nuo rugpjūčio pabaigos iki rugsėjo pradžios buvo evakuota daugiau kaip 450 tūkst. gyventojų, dėl gaisrų – 400 tūkst. Kalifornijos valstijos gyventojų.

Nuostolius skaičiuoja visi

Kai kurios šalys, kurios skaudžiausiai nukenčia nuo klimato kaitos ir kuriose yra daugiausia klimato migrantų, iš tiesų prie šių neigiamų pokyčių prisideda mažiausiai. Pavyzdžiui, jose išmetama mažiausiai CO₂ dujų. Kitai tariant, už tai, kad milijonai žmonių yra priversti palikti savo namus, atsakinga visa pasaulio bendruomenė. Jeigu argumentai, susiję su sąžine, neveikia, galima kalbėti ir apie finansinius nuostolius.

Suskaičiuota, kad gyventojų perkėlimas šalių viduje (įskaitant ir nuo konfliktų bėgančius asmenis) pernai pasauliui kainavo apie 20 mlrd. dolerių. Ekonominę naštą patiria patys migrantai, juos priimančios bendruomenės, vyriausybės ir nevyriausybinių organizacijų bei humanitarinės pagalbos teikėjai (dauguma jų – Vakarų pasaulio valstybės, tarp jų – ir Lietuva). Akivaizdu, kad ekologinės problemos yra ne tik gamtosaugos specialistų, bet ir ekonomistų bei politikų rūpestis.

Rūpi, bet galėtų rūpėti labiau

„2018 m. ataskaitoje Pasaulio bankas pabrėžė, kad, jo nuomone, dar galima spėti išvengti klimato migracijos virtimo politine ir socialine krize, jei bus imtasi deramų veiksmų. Įspėjama,

kad klimato kaitos padariniai vis intensyviau pradės ryškėti po 2050-ųjų“, – sako U. Litvinaitė.

Nors atrodo, kad Lietuva nuo šių problemų – toli, gamtos stichijos negrasina mūsų išnaikinti iš pasaulio žemėlapiu, būdami pasaulio dalis, turime suprasti, jog esame susieti su viskuo, kas vyksta net labai toli nuo mūsų šalies. Pasak pašnekovės, kaip ir kiekviena kita valstybė, turime dar daugiau dėmesio skirti klimato kaitos švelninimo ir prisitaikymo tikslams ir uždaviniams.

2012 m. Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino Nacionalinę klimato kaitos valdymo politikos strategiją. Joje iškelti trumpalaikiai (iki 2020 m.), vidutinės trukmės (iki 2030 ir 2040 m.) ir ilgalaikiai (iki 2050 m.) uždaviniai. A. Kriščiūnaitės teigimu, nors daugelis iškeltų tikslų yra lokalūs, t. y. nukreipti į klimato kaitos švelninimo veiksmus šalies viduje, svarbu paminėti, kad dokumente yra įvardytas ir paramos pažeidžiamiausioms šalims poreikis. „Lietuva finansinę paramą besivystančioms šalims, įgyvendinančioms klimato kaitos švelninimo ir prisitaikymo projektus, teikia nuo 2011-ųjų. Projektų klimato kaitos srityje įgyvendinimas besivystančiose šalyse yra įtrauktas ir į neseniai patvirtintą Nacionalinę energetikos ir klimato srities veiksmų planą 2021–2030 m. Dokumente taip pat minima, kad Lietuva turėtų prisidėti prie tarptautinės prisitaikymo prie klimato kaitos politikos formavimo. Džiugu, kad Lietuvos klimato politikos srityje stebima nuosekli parama vystomojo bendradarbiavimo projektams. Vis dėlto dauguma projektų apsiriboja klimato kaitos švelninimu, mažiau dėmesio skiriama prisitaikymui prie klimato kaitos padarinių, prie kurių priskiriama ir klimato migracija. Be to, Lietuvos Respublikos įstatymuose, kaip ir Jungtinių Tautų Konvencijoje dėl pabėgėlių statuso, klimato kaitos padariniai ar kiti aplinkos veiksniai nėra įvardijami kaip priežastys, dėl kurių užsieniečiams galėtų būti suteikiamas prieglobstis Lietuvoje“, – aiškina A. Kriščiūnaitė.

Europiečiai irgi nukenčia

Daug kalbama apie klimato pabėgėlius, atvykstančius į Europą, tačiau pačioje Europoje

klimato migrantų taip pat yra. „Euronews“ duomenimis, per pastaruosius 10 metų dėl įvairių klimato kaitos padarinių buvo perkelta beveik 700 tūkst. europiečių. Trys dažniausios stichijos Europoje, verčiančios palikti namus, – potvyniai, miškų gaisrai ir audros.

2008–2019 m. Bosnijoje ir Hercegovinoje dėl klimato pokyčių sukeltų stichijų buvo perkelta daugiau nei 91 tūkst., Ispanijoje – 64 tūkst., Vokietijoje – 56 tūkst., Prancūzijoje – 47 tūkst. gyventojų. Per tą patį laikotarpį Rusijoje suskaičiuota beveik 142 tūkst. klimato migrantų. Moldova laikoma jautriausia klimato nelaimėms šalimi Europoje, nes čia daug žmonių gyvena skurdžiai. Ši šalis pastaruoju metu dažnai alinama sausrų, ne kartą ją vargino ir persikelti vertę potvyniai.

NE VISI VIENODI

Klimato migrantus galima skirstyti į tris grupes pagal priežastis, sukėlusias būtinybę trauktis iš gyvenamosios vietos.

- Laikinieji persikėlėliai dėl klimato sukeltos įtampos, pavyzdžiui, potvynio ar išsiveržusio ugnikalnio, namus turi palikti laikinai.
- Asmenys dėl ilgalaikių klimato pokyčių ar jų padarinių, pavyzdžiui, cunamiumi užliejus ištisis pakrantės miestus ar jiems virtus dykuma, tiesiog nebegali ten gyventi ir migrantais tampa visam laikui.
- Gyventojai ne tiesiogiai dėl stichinių nelaimių, o dėl išteklių išsekimo ar jų kokybės blogėjimo, lemto klimato kaitos, turi pasitraukti laikinai ar visam laikui.

Gali būti migruojama savo šalies viduje arba už jos ribų. Paprastai terminas „pabėgėlis“ vartojamas kalbant apie tarptautinę migraciją, taip ši sąvoka apibrėžta ir 1951 m. Konvencijoje dėl pabėgėlių statuso. Asmenys, kurie yra priversti migruoti šalies viduje, vadinami šalies viduje perkeltais asmenimis.